

Verborgen stadsmuur wordt zichtbaar

Harderwijk in de geschiedenisboeken

Op zoek naar de historische sensatie

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Voorbij (Matty Moggré)	3
Prikbord	4
Agenda	5
Het begin van ontwikkelingen heeft mij altijd geïnteresseerd (Anita Raaphorst)	6
Harderwijk, Donkerstraat 44 (Niek de Jong)	10
Harderwijk had de eerste Open Monumentendag (Govert van der Boom)	13
Van koloniaal werfdepot tot afsluiting van de Zuiderzee (Hessel Nentjes)	14
Op zoek naar de historische sensatie (Ed van der Heijden) ..	18
Zomaar een foto (Robert Oosterhof)	20
Verborgene stadsmuur wordt op Havendam zichtbaar gemaakt (Jan Ruijne)	22

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

De redactie van het Vittepraetje heeft, ondanks alle hitte in de afgelopen tijd, weer voor een goed gevuld kwartaalblad gezorgd. Als u dit leest dan hebben wij al feest gevierd ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan. De voorzitter refereert er ook aan in haar voorwoord.

Op de Prikbordpagina's stellen twee nieuwe kandidaat-bestuursleden, Anita Raaphorst en Sophie van Steenderen, zich voor. Verder ziet u de agenda waarin alle activiteiten, die in de komende tijd op stapel staan.

Ook in dit Vittepraetje beginnen we, in het kader van 50 jaar Herderewich, met een interview, dat Anita Raaphorst heeft gehad. Deze keer met een van de eerste (bestuurs)leden van onze vereniging: Han Vrielink.

Niek de Jong heeft onderzoek gedaan naar het pand Donkerstraat 44 en zijn bewoners.

Begin september zijn altijd de Open Monumentendagen. Wist u dat Harderwijk, al ver voordat dit landelijk werd georganiseerd, de allereerste monumentendag had? Govert van der Boom vertelt er over.

Als je in geschiedenisboeken leest, dan kom je zo nu en dan Harderwijk tegen. Soms zijn daar heel verrassende onderwerpen bij ontdekte Hessel Nentjes.

Het laatste jaar is de Havendam gerenoveerd en is door archeologen veel onderzoek gedaan. Om de loop van de oude stadsmuur op de Havendam te laten zien is een glazen stadsmuur bedacht. Jan Ruijne sprak met de ontwerpers daarvan. Gaat u daar vooral ook eens kijken.

Sinds een jaar heeft het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe een nieuwe archivaris: Rudolf Bosch. Hij stelt zichzelf voor in een interview met Ed van der Heijden en hij vertelt over de historische sensatie.

In ons jaarboek over 2021 vertelde John Wetzels over de emigratie halverwege de 19^e eeuw van Harderwijkers en Hierdenaren naar Amerika. Robert Oosterhof zag bij dat verhaal een foto van een boot en ontdekte dat het een heel bijzonder exemplaar was. De redactie is altijd blij als u een artikel voor ons Vittepraetje schrijft. Met maximaal 2000 woorden en een paar begeleidende afbeeldingen hebben we dan een mooi artikel van ongeveer 4 pagina's. Informatie voor een artikel kunt u vinden in het Historisch Kenniscentrum.

De redactie wenst u veel leesplezier! Wij horen graag uw reactie.

BESTUUR:
Voorzitter:
Matty Moggré
Secretaris:
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
tel: 0341-426847
Penningmeester/ledenadministratie:
Gerrit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Leen Karszen (bibliotheek)
Willem van Sonnen (Vischpoort)

REDACTIE:
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur:
Ed van der Heijden
Eindredacteur:
John Wetzels
Redactieleden:
**Anita Raaphorst, Jan Ruijne,
Lex Schuijl**

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buitenhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen

WERKGROEPEN:
Archeologie:
John ten Pierick
Commissie Naamgeving:
Niek de Jong
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst
Hierden:
Evert Jacobs
Ornamenten Kunstwacht:
Karel Chr. Uittien
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Joke en Harry Huijgen
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

**BIBLIOTHEEK,
HISTORISCH KENNISCENTRUM:**
Leen Karszen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BM Harderwijk
Huismeesters Vischpoort:
Willem van Sonnen tel: 06-44050339
huismeester@herderewich.nl
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het vieren
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is op 30 okt. 2022

**OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl**

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming
van de redactie worden overgenomen voor com-
merciële doeleinden of ten behoeve van andere
publicaties. De redactie behoudt zich het recht
voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te
korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk
na toestemming van de auteur en de redactie.
Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte
aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD

*Op de kop van de Havendam komt
de stadsmuur uit de grond.
De glazen bakstenen worden
's avonds aangelicht.
Foto: Ruimteverhaal
Artikel op pagina 18*

tekst **Matty Moggré**

Voorbij

Wanneer ik dit schrijf (5 augustus) staan we aan de vooravond van ons jubileumfeest. Ruim 85 mensen hebben zich aangemeld voor een activiteit. Gelukkig konden we nog een botter krijgen en een extra gids voor de archeologische rondleiding. Maar dan spookt wel door mijn hoofd: hadden we een grote locatie moeten zoeken voor de receptie? Stel dat het heel hard regent? Wanneer u dit leest, weten we het allemaal en kunnen we hopelijk terugkijken op een mooie middag. Fijn dat u er was, zonder belangstelling is er geen feest.

Iets heel anders: de naam "Vittepraetje"

Praetje?... Vitten?

- "Zo'n prachtig blad met een gedegen inhoud noem je toch geen "praetje?"
- "De redactie is toch niet aan het vitten?"
- "Een naam zou toch geen toelichting behoeven?"
- "Is er niet een meer uitnodigende naam te bedenken? Waar je meteen blij van wordt?"

Zo maar wat opmerkingen die we toch wel met enige regelmaat te horen krijgen. Als je al langer lid bent van de vereniging, ken je de naam, ben je er mogelijk aan verknocht, hoewel .... Ook of misschien juist oudere leden stellen vragen over de naam.

Ja, in ons prachtige blad staan geen praetjes, daar zijn we het wel over eens. De artikelen zijn informatief, de inhoud is goed onderbouwd. Moeten we een nieuwe naam zoeken? Wat is dan een betere naam? Het bestuur wil serieus op zoek naar die naam, als er een betere is. Een aansprekende, pakkende naam, een naam waarbij je meteen denkt: dat blad wil ik lezen! Wat vindt u? Niet mee eens? Wel mee eens? Denk dan mee over een betere naam!

Stuur uw reactie voor 1-1-2023 naar secretaris@herderewich.nl

Wel bedankt

Er is veel werk verzet om tijdens het hele jubileumjaar Herderewich in het zonnetje te zetten. Dank aan de feestcommissie:

Otto Büttner: foto's, powerpoint, website en meer.

Jannet Doornhof: ideeën, muziek en meer.

Martin Foppen: PR, 1 aprilgrap, aankleding Catharinakapel en meer.

Egbert Mehkenkamp: organisatie, sponsors, ideeën en meer.

Anita Raaphorst: interviews, organisatie en logistiek jubileumbijeenkomst en meer.

Dank aan de sponsors, dank aan Bas van de Wal van de Catharinakapel, Waldo Volmer van Stad als Podium, de trekzakclub, en een bijzondere gast van de muziekschool: dhr. Oeleg.

Dank aan de sponsors:

Dank aan al die leden die, boven hun contributiebijdrage, extra doneerden!

Wij verwelkomen de volgende nieuwe leden:

In de afgelopen periode hebben we veel nieuwe leden en gezinsleden mogen verwelkomen.

De dames B. ten Damme-Boeve (Apeldoorn), H.P. de Jonge, D. Koopmans en E.C. Venema-Gorter en de heren E. Hop en R. Zuidgeest hebben zich opgegeven als lid voor onze vereniging, evenals G.J. Huijberts.

Mevrouw A.E. Kooiman-Ritsema en de heren R.L. Koopmans en P. van Veen zijn toegetreden als 2^e lid van het gezin.

De nieuwe leden, waarbij geen plaatsnaam is opgegeven, zijn woonachtig in Harderwijk.

TWEE KANDIDAAT-BESTUURSLEDEN

Het bestuur is heel blij dat twee dames "ja" gezegd hebben op de vraag of ze kandidaat willen zijn voor een bestuurslidmaatschap. Tijdens de ALV kunnen de leden hun steun wel of niet betuigen.

Het gaat om Sophie van Steenderen en Anita Raaphorst (redactielid). Beiden vertellen hieronder iets over zich zelf.

Met plezier stel ik mijzelf aan u voor. Ik ben Anita Raaphorst; geboren in 1958 in Den Haag. Ik ben getrouwd met Harry en wij hebben vier (schoon) kinderen plus een kleinzoon. Ik heb geschiedenis gestudeerd in Leiden. Daar ben ik afgestudeerd op het onderwerp de eerste vereniging voor christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in de 19^e eeuw. Na het behalen van mijn doctoraal bracht het werk ons naar Harderwijk. Ik heb eerst researchwerk gedaan voor Open Doors. Daarna ben ik voor VluchtelingenWerk Nederland gaan werken, eerst als coördinator vrijwilligers op het azc in Zeewolde, later als coördinator voor heel Flevoland. Door fusies binnen de organisatie werkte ik de laatste jaren in Utrecht als stafmedewerker communicatie. Om allerlei redenen heb ik in 2012 ontslag genomen. Schilderen werd vervolgens mijn grote passie. Op de Vrije Academie voor Beeldende Kunsten Nunspeet volgde ik de opleiding Schilderkunst. Nog steeds schilder ik met plezier, ik doe dit ook vaak in opdracht. Door mijn inzet voor Herderewich is er wel minder tijd overgebleven voor deze hobby! Voor deze kunstopleiding moest ik een scriptie schrijven, waardoor het gevoel voor historisch onderzoek en de interesse in de historie zelf weer boven kwamen. Vandaar dat ik mij heb aangemeld bij Herderewich. In eerste instantie voor de redactie van het Vittepraetje, maar zoals u nu leest ook voor een bestuursfunctie. Ik wil mij graag als bestuurslid inzetten voor de vereniging; opdat we ons als Herderewich, samen met alle partnerorganisaties, sterk kunnen maken voor het behoud van de historie van Harderwijk en Hierden.

Mijn naam is Sophie van Steenderen. Ik ben in 1976 in Deventer geboren, maar heb het grootste deel van mijn jeugd doorgebracht in Drenthe. In 1994 ben ik naar Amsterdam gegaan om kunstgeschiedenis te studeren. Tijdens mijn studie heb ik me gespecialiseerd in de kunst van de 19^e en 20^e eeuw. De afgelopen 15 jaar ben ik werkzaam geweest als ZZP'er: ik gaf lezingen en cursussen en heb talloze rondleidingen gegeven in musea door heel Nederland. Daarnaast schreef ik over beeldende kunst en cultureel erfgoed. Sinds april 2021 ben ik conservator bij Stadmuseum Harderwijk en het Marius van Dokkum Museum. Maar al vanaf 2017 ben ik bij het Stadmuseum betrokken. Ik heb onder meer meegewerkt aan de herinrichting van de vaste presentatie van de stadsgeschiedenis: ik heb de research gedaan, de zaalteksten geschreven en de audiotour voor het museum en voor de Grote Kerk gemaakt en ingesproken. Ook ben ik nauw betrokken geweest bij de totstandkoming van de beeldenroute door de stad. In relatief korte tijd ben ik dus behoorlijk vertrouwd geraakt met Harderwijk en haar kleurrijke geschiedenis. En dat smaakt absoluut naar meer! Daarom hoop ik me als bestuurslid van Herderewich in te kunnen zetten om nog meer mensen enthousiast te maken over het verleden van Harderwijk en Hierden. Samenwerken en verbinding maken vind ik fijn en belangrijk. Daar zal dan ook mijn speciale aandacht naar uit gaan. Overigens woon ik niet in Harderwijk, maar wél op de Veluwe: in het mooie Epe.

Vittepraetje september 2022

agenda 2022

**Zaterdag 10 september en
zondag 11 september**

Open Monumentendagen, thema:
"Duurzaamheid". Zie toelichting.

Dinsdag 4 oktober

MFC De Kiekemure, Tesselschadelaan 1:
Algemene Leden Vergadering,
voorafgestaan door de lezing
"Gebeurtenissen in Harderwijk rond 1672"
door Liek Mulder. Zaal open 19.30 uur,
aanvang 19.45 uur. Zie toelichting.

Oktober 2022

Maand van de geschiedenis, thema: "Wat
een ramp", Geschiedenisquiz.
Nadere informatie volgt.

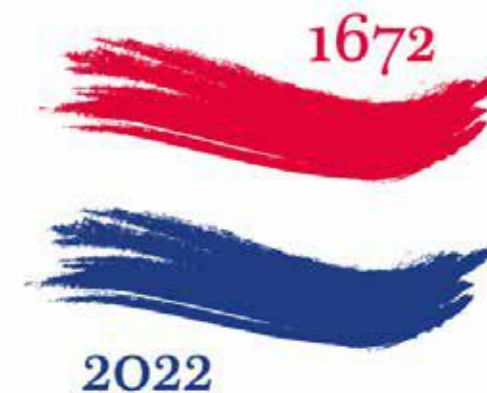
Woensdag 2 november

Dorpshuis Hierden: "Een luchtballon uit
Parijs in Hierden, 16 januari 1871" door
Hans van Hoesel.
Verder: Emigranten uit Hierden en
Hierdens dialect.
Zaal open 19.30 uur, aanvang 19.45 uur.

Open Monumentendag Harderwijk/Hierden

Alle monumenten in Harderwijk en Hierden zijn open op zaterdag en er is een speurtocht door de stad. In de Grote Kerk en de Catharinakapel zingen Annemarie & The Pilgrims Voices. In de Plantagekerk is er aan het eind van de middag een Evensong en de Sambaband van Crecendo speelt in de binnenstad. Op zondag zijn in Harderwijk alle grotere monumenten open, behalve de Grote Kerk. Verder zijn dan niet alle particuliere huizen open; die op het Blokhuis wel. In Hierden zijn de monumenten gesloten. Zie ook: www.openmonumentendag.nl

350 jaar Rampjaar

In 1672 werd ons land overvallen door een Franse invasie, twee troepen van Duitse bisdommen en de Engelse vloot. "Het volk was redeloos, de regering radeloos en het land leek reddeloos". De Fransen bezetten grote delen van Nederland. Ze brandden dorpen plat en belegerden steden. Uiteindelijk werden ze tegengehouden door de Waterlinie. De oorlog leidde tot grote verwoesting en vluchtelingenstromen. Men sprak over het Rampjaar 1672. In 2022 precies 350 jaar geleden. Ook Harderwijk is niet ontkomen aan bezetting, plundering en verwoestingen. Op 4 oktober 2022, voorafgaand aan de ALV van onze vereniging, zal Liek Mulder ons meenemen naar de gebeurtenissen rond 1672 in Harderwijk.

Verhaal van Gelderland

Op 10 november verschijnt het vierdelige boek: "Het verhaal van Gelderland". Daar hebben 15 auteurs aan gewerkt, waaronder de archivaris van ons Streekarchivariaat, Rudolf Bosch (deel 2). De vier delen zijn:
1. Gelderland voordat het Gelderland werd (van prehistorie tot 1025)
2. Gelderland als zelfstandig graafschap en hertogdom (van 1025 tot 1543)
3. Gelderland als Nederlands gewest (van 1543 tot 1795)
4. Gelderland in het Koninkrijk der Nederlanden (van 1795 tot 2020)
De boeken zijn als set, maar ook apart verkrijgbaar. De prijs van de set is € 100,00. Een los deel kost € 29,90.

Benieuwd? Lees het magazine Een voorproefje van het Verhaal van Gelderland - Erfgoed Gelderland. Alvast bestellen kan via de boekhandel of via de uitgever Boom.

Han Vrielink 2022. (foto: Anita Raaphorst)

tekst Anita Raaphorst

Anita Raaphorst is historicus en redactielid van het Vittepraetje

In het blad Mededelingen Vereniging Herderewich van april 1972 wordt ene J.C. Vrielink verwelkomd als nieuw lid. Han Vrielink is lid vanaf het eerste uur: een van de mensen die in 1972 bij de oprichtingsvergadering van Herderewich aanwezig is. Genoeg reden om ook met hem te spreken over de begintijd van Herderewich.

Interview met Han Vrielink

“Het begin van ontwikkelingen heeft mij altijd geïnteresseerd”

VAN STURMAN NAAR GESCHIEDENISLERAAR

Han komt met een omweg in het geschiedenisonderwijs terecht. Zijn jongensdroom is om stuurman op de grote vaart te worden. Hij volgt hiervoor de HBS-B, maar wordt in de vierde klas afgekeurd voor de zeevaartschool vanwege zijn ogen. Zijn interesse ligt ook bij het vak geschiedenis. Om dat te kunnen studeren moest je in die tijd staatsexamen gymnasium doen. Inmiddels loopt hij de kans voor militaire dienst opgeroepen te worden. Dat risico wil hij niet lopen, daarom gaat hij naar de Rijkskweekschool in Arnhem. Vervolgens vindt hij een baan in het lager onderwijs in Epe, in het buurtschap Tongeren. Tegelijkertijd studeert hij voor de MO akte geschiedenis. Later stapt hij over naar het voortgezet onderwijs. Han komt in 1971 in Harderwijk wonen om les te geven aan de Rijksscholengemeenschap, nu RSG. Hij werkt daar zes jaar. Vervolgens geeft hij les in Amersfoort aan het Stedelijk Gymnasium. Hij en zijn vrouw blijven tot 1988 in Harderwijk wonen, de treinverbinding met Amersfoort is tenslotte prima. De verhuizing naar Zeewolde heeft tot gevolg dat de betrokkenheid met Harderwijk en Herdere-

wich minder wordt. Han: “Zeker direct na de verhuizing, dan ben je druk met het settelen. Ik heb veel minder het gebeuren in Harderwijk gevolgd dan toen ik er woonde. Maar ik heb nooit overwogen het lidmaatschap van de vereniging op te zeggen.”

BETROKKENHEID BIJ HERDEREWICH

Han: “Het kwam door Hilckmann dat ik bij Herderewich betrokken raakte. Hij had gehoord dat ik geschiedenisles ging geven aan het RSG. Hij vroeg of ik interesse had in een op te richten historische vereniging. Het moest allemaal nog van de grond komen en ik wilde daar in ieder geval wel eens bij zijn. De vereniging werd toen opgericht op een avond in het Veluws Museum. Aanwezig waren o.a. de heer Rietveld, pastoor Mars, Jan Klein, Matthieu Hilckmann en ik. Er was genoeg te doen voor zo’n club, vooral op het gebied van behoud van historische panden. De neiging in Harderwijk was om al wat oud en vervallen was maar af te breken. Het toverwoord was ‘parkeerplaatsen’. Parkeergelegenheid creëren voor de toeristen die naar het dolfinarium kwamen, dat had de absolute prioriteit. Het toerisme moest geld in het

laatje brengen. Er dreigden veel mooie dingen verloren te gaan. De vereniging maakte zich sterk voor het behoud van de historische gebouwen. Toen ik hier net woonde, was het op de Vischmarkt hier en daar toch een gribus. Nu ziet het er mooi uit. En zo zijn er meer plekken die mooi opgeknapt zijn. Maar er zijn ook plekken die in mijn ogen verprutst zijn. Zoals de Vuldersbrink, dat is een berucht voorbeeld. Daar hadden ze iets veel mooiers neer kunnen zetten. Ikzelf weet daar niet zo gek veel van, maar ik neem de pet af voor de mensen die zich daarvoor hebben ingezet.”

FUNCTIES

Han heeft twee keer in het bestuur van Herderewich gezeten. De eerste keer is in de jaren '70; hij wordt dan penningmeester. “In 1975 werd de redactiecommissie van de Herderewich Kroniek uitgebreid met dhr. Vrielink en dhr. Falch. Daar zaten al in: de heren Aniba, Hilckmann, Wittop Koning. In 1976 heette het dat de redactiecommissie samenviel met het bestuur. Sindsdien namen Mars en Vrielink geruisloos de touwtjes in handen.”¹ Op de bestuursvergadering van 22 maart 1999 wordt wederom Han Vrielink genoemd als nieuw bestuurslid. Het bestuur bestaat dan uit Niek de Jong, Roelof van der Schaaf, Karel Uittien, Jaap de Groot en Co Aniel. In het verslag van 23 augustus 1999 worden zijn taken omschreven als secretaris, notuleren en correspondentie verslaglegging lezingen, pr.

Han: “Het beste herinner ik me dat ik als een soort vredestichter moest optreden in een ruzie tussen de heer Feenstra en pastoor Mars. Dat ging er hard aan toe. Mars had niets met archeologie en Feenstra had niets met die Latijnse teksten die Mars overal opdiepte. Die deed er veel moeite voor, hij las vlot het Latijn en deed veel onderzoek in de bisschoppelijke archieven. Die twee lagen compleet uit elkaar. Feenstra kwam met een dik pak papier aanzetten, dat waren de resultaten van zijn onderzoek naar beken enz. Hij wilde dat Herderewich dat ging uitgeven als boekje. We begonnen net en hadden geen geld. Een poging om bij BurgerWeeshuis subsidie te krijgen, mislukte. Die zeiden dat het te specialistisch was, daar begonnen ze niet aan. Ik deed toen de suggestie dat het in de kroniek zou verschijnen, maar dan moest het echt heel veel korter. Ik zei kort en bondig dat er verder geen geld was. Toen zwegen ze, toen was het in de minne geschikt. Dat had ik niet verwacht.”

LEZINGEN

Herderewich heeft twee doelstellingen. Een daarvan is het bevorderen en behouden van de kennis van en de belangstelling voor de geschiedenis en archeologie van

Harderwijk en Hierden. Het is dit gebied waar de interesse van Han Vrielink ligt. Han: “Ik heb toen ook wel lezingen gegeven, dat vond ik wel leuk om te doen. Het begin van ontwikkelingen en gebeurtenissen heeft mij altijd geïnteresseerd. En de figuren die dan opstaan. Dat zijn soms die mensen waarvan je het niet verwacht had, maar ze pakken wel de taak op die op hun weg komt.”

Han vertelt verder over een foto die hij zag van de herdenking van de capitulatie van de Duitsers in Wageningen. “Je had dan een parade en daar liepen ook mensen mee van het voormalig verzet. Die parade werd afgenomen door Generaal Charles Foulkes, opperbevelhebber van de Geallieerden in Nederland. Dat is degene bij wie de capitulatie is ondertekend in hotel De Wereld. Naast hem stond altijd een eenvoudige burgerman, zal ik maar zeggen. Mijn moeder woonde destijds in Wageningen en zij zocht uit wie dat was. Het bleek de leider te zijn geweest van het verzet in Wageningen. Dat vind ik zo iets bijzonders, doodgevone mensen die dan ineens opstaan en doen wat er gedaan moet worden.”

PLOOIERIJEN

Han houdt een aantal lezingen over diverse onderwerpen. Zo is op 29 januari 1974 het onderwerp ‘De cholera-epidemie van 1866 in Harderwijk’. In de volgende jaren schrijft hij over Ernst Brink, een geleerde burgemees-

Afbeelding van de Beroerten te Harderwijk in 't jaar 1704 (Veluws Museum te Harderwijk) in: Herderewich Kroniek, 1981, nr. 1 en 2.

ter (1582-1649); twee Harderwijkse generaals en een Arnhemse kolonel 1706, en 100 jaar Protestantenvond Harderwijk.

Met de term 'plooiërijen' duidt men de politieke strijd aan, die in Utrecht, Overijssel en Gelderland ontstond in 1702, na de dood van stadhouder Willem III, met als inzet een democratisering van het stedelijk bestuur. De groepering die de politieke status quo wilde handhaven, noemde men de 'Oude Plooi'; zij die een grotere invloed van de burgerij op het bestuur voorstonden, werden de 'Nieuwe Plooi' genoemd.

Han: "Op een gegeven moment stootte ik op de plooiërijen. Dat kwam in de eerste plaats door een dissertatie van mevrouw Wertheim - Gijse Weenink. Zij schreef over de democratische bewegingen in Gelderland tussen 1672-1795 en zij begon bij de plooiërijen. Zij had een aantal grote steden in de archieven bestudeerd. Ik ben toen de situatie in Harderwijk gaan bekijken. Want tot dan was de mening dat die plooiërijen niet zo veel voorstelden. Het zouden slechts rellen, oproeren zijn. Het ging ze alleen maar om een fractie te steunen in het bestuur. Maar mevrouw Wertheim toonde aan dat het een eerste aanzet tot democratisering is geweest. Je hebt ongeveer dezelfde beweging in België. Het beeld wat zij schetste ging één op één op voor Harderwijk."

Han: "Toentertijd lag het archief in Arnhem, daar moest ik dan op zaterdag heen. Het was noodzakelijk om op vrijdag door te geven welke stukken ik wilde inzien. Daar was op een gegeven moment een mevrouw bezig met dezelfde stukken. Het bleek de auteur Hella Haase te zijn. Zij bestudeerde Joan van der Capellen tot den Pol. Zijn grootvader had in Arnhem ook in de plooiërijen gezeten. Later ben ik nog bij de presentatie van haar boek over deze man geweest en kreeg een gesigneerd exemplaar!"³

"Ik ben er erg op gespist dat alles wat gepubliceerd wordt, bijvoorbeeld het Vittepraetje, naar het archief gaat, naar de Koninklijke Bibliotheek. Dan komt de inhoud beschikbaar voor onderzoek. Een voorbeeld daarvan is het tweedelig handboek dat de Engels-Amerikaanse historicus Jonathan Israel in 1995 heeft geschreven over de Republiek. Tot mijn grote verbazing, ik was meer verrast dan trots, schrijft hij over de plooiërijen, ook die in Harderwijk. In zijn stukje staat wat ik erover geschreven heb, dat kan hij alleen uit de KB gehaald hebben."⁴

ROMEINSE MUNT IN HET WOLDERWIJD

Op een gegeven moment komt Han, al zeilend over het Wolderwijd, in contact met de chef van een zandzuiger. Die vertelt dat hij tussen al het zand en slib een Romeinse munt heeft gevonden. Het gaat om een zilveren denarius

met de beeltenis van keizer Augustus. Han mag de munt mee naar huis nemen en zoekt uit hoe deze munt in het Wolderwijd terecht gekomen kan zijn. Hij komt tot een aannemelijke hypothese. De munt is vermoedelijk verloren tijdens een van de Romeinse veldtochten rond het jaar 16 na Chr. Daar waren ook schepen bij betrokken die via de rivieren het Flevomeer bereikten.⁵

Zilveren denarius anno 16 na Chr., gevonden in het Wolderwijd, in: Vittepraetje juni 2008, nr. 2

ONDERSCHIEDING

In Hans familie gaat een verhaal over een van de voorouders van zijn opa. Die voorvader woonde in Friesland en was erg arm. Hij gaf als jongen gehoor aan een oproep van Koning Willem I om tegen de Belgen te gaan vechten in de Tiendaagse Veldtocht in 1831. Hij liep eerst op zijn klompen van Friesland naar Brabant, waar hij zich aanmeldde. Hij kreeg daar schoenen aan waar hij niet mee overweg kon. Al die vrijwilligers hebben later een onderscheiding gekregen: 'Trouw aan koning en vaderland'. Han: "Ik ben helemaal niet zo koningsgezind, maar in het kader van de familiegeschiedenis vind ik deze onderscheiding wel leuk om te bewaren."

Onderscheiding ter ere van deelname Tiendaagse Veldtocht in 1831, voor- en achterkant. (bron: Han Vrieling)

TOT SLOT

De interesse voor het vak geschiedenis begint vaak al op school. Een goede leraar kan een hoop doen, die geeft de liefde voor het vak door. Han heeft nog een mooi verhaal over de tijd dat hij leraar was. "Op de laatste dag voor de vakantie had ik een vijfde klas en normaal doe je dan iets leuks, een puzzeltje of zo. Ik had ook zo iets voorbereid, maar de leerlingen zeiden toen: 'Ah, meneer, doe maar niet, ze doen allemaal puzzeltjes, vertelt u maar een mooi verhaal!' Toen liep ik natuurlijk naast mijn schoenen van trots."

Han wenst Herderewich toe dat het een betrokken, op de maatschappij gerichte organisatie blijft, die aan de andere kant de geschiedschrijving niet verwaarloost.

Han Vrieling in jonge jaren. (bron: Han Vrieling)

VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

¹ J. Siblesz, "Tien jaar Herderewich in vogelvlucht", een bundeling van de kronieken 1974-1989, p. 35,36 Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe.

² Mevr. Wertheim – Gijse Weenink, Democratische Bewegingen in Gelderland 1672-1795, Amsterdam 1973.

³ Han Vrieling, Harderwijk in de Gelderse Plooiërijen 1702 – 1717 in: Herderewich Kroniek, jaargang nr. 8, 1981 nr. 1 en 2.

⁴ Jonathan I. Israel, De Republiek 1477 – 1806, deel I en II.

⁵ Lees Han Vrieling's verhaal in: Vittepraetje juni 1998, 12^e jaargang, nr. 2, p. 22-30.

⁶ Eerder verschenen in: Herderewich Kroniek, jaargang nr. 3, 1976-1, Een poging tot natuurbehoud. Bron destijds: Oud-archief Harderwijk inv. nr. 1603 (R.A. Arnhem).

EEN POGING TOT NATUURBEHOUD IN ACHTTIENDE-EEUWS HARDERWIJK.

In 1796 schreef het Gezelschap der Vaderlandsche Vrienden een brief aan de bijeengeroepen Harderwijker burgerij. Het gerucht ging dat de bomen aan 't Heerepad langs de Stad Weijde, 'ter verkoop aangeslaagen van de Stads Weidemeesteren'. Daar kwam het gezelschap tegen in actie.

Het commentaar van Han Vrieling hierop luidde als volgt: Het zou onhistorisch zijn het Gezelschap het etiket "milieu-actiegroep" op te plakken; wel blijkt, dat men van de sinds 1795 geboden mogelijkheden tot inspraak óók gebruik maakte om te strijden voor het behoud van een stukje schaars natuurschoon en recreatiegelegenheid.

Hieronder volgt de brief:

MEDEBURGERS.

Gehoord hebbende ende gezien dat de Boomen van de Alle, in de wandeling genaamd 't Heerepad staande benevens de Stads Weijde, strekkende van het Jufferpad, tot by Tonzel, zyn ter verkoop aangeslaagen van de Stads Weidemeesteren –

En alzo dit de eenigste wandeling zij, die hier om de Stad werd gevonden, daar den Burger met vermaak een leedig uur ter verkwikking kan besteeden –

Ja zelfs is dit het eenigste nut of voordeel dat hij van de weide heeft, te zeggen alle die daar geene beesten op brengen, nochtans is zyn recht tot dezelve even zoo groot als die; nu zal en tracht men hem nog dat weinige te ontnemen, en dat weer op te offeren aan dezulke die boven hem het voordeel van de weide hebben, En wij vraagen wat zal dat geringe voordeel van die boomen tot nu voor de weide verstrekken, in tegenstelling van het algemeen verlies, zoo het nog waare tot styving der Stads kasse, dan hadden wij daar alle hetzelfde nut van te wagten, maar nu maar alleen voor dezulke die beesten houden dat nauwelijks de twintigste man kan uitmakken.

Ons dunkt burgers dat dit zeer onbillijk is en terwijl het een Burger grondstuk is, zoo moet zulks van Uw besluiten afhangen, hierom is het dat wij geoordeeld hebben, door de Burgercommissie Uw lieden te doen vergaderen, en door Uwe stem te beslissen of de boven gemelde boomen uitmakende de Lange Allee zullen moeten vallen of niet.

Na Heilwensch en Aanbod van Broederschap zyn wij Uw Medeburgers. De Leden van het Geselschap der Vaderlandsche Vrienden te Harderwijk (23 nov. 1796)⁶

Donkerstraat 44

tekst **Niek de Jong**

Niek de Jong is oud-voorzitter en erelid van Herderewich

Harderwijk, Donkerstraat 44

Het voormalige herenhuis Donkerstraat 44 is een van de grotere monumenten, die Harderwijk rijk is. Dit achttiende eeuwse herenhuis is ontworpen in de Lodewijk V-stijl. Het heeft een dwars geplaatst schilddak met twee dakkapellen. Centraal in de voorgevel van het pand bevindt zich een rijk gedecoreerde ingangspartij.

zijn twee griffioenen, die een kroon dragen. In de kuif van de ingangspartij staat het jaartal MDCCLXIII (1763).

REINDERT CHRISTOFFEL WILLEM DE WOLF VAN WESTERROODE

Wie was Reindert Christoffel Willem de Wolff van Westerroode ?

Reindert werd geboren op 11 november 1726 te Nijmegen. Hij was de zoon van Frederik Christoffel de Wolff (roepnaam Vijt) en Elisabeth de Blij. Vader De Wolff was luitenant in het Regiment Van Broeckhuysen. Reindert schrijft zich op 11 januari 1746 in als student in de rechten aan de Gelderse Hogeschool te Harderwijk. Hij heeft waarschijnlijk zijn studie onderbroken, want op 12 september 1748 wordt hij opnieuw ingeschreven. Op 2 september 1749 volgt zijn promotie tot meester in de rechten. Het jaar daarop trouwt hij met Arnolda van Brienen, de dochter van Johan van Brienen en Johanna Elisabeth de Beijer, waarna het echtpaar vanuit Elburg naar Harderwijk vertrekt. De vader van Arnolda was schepen van Arnhem. Uit dit huwelijk werd op 8 april 1753 in Harderwijk een dochter Elisabeth Catharina Emerentia geboren. Zij is op jeugdige leeftijd overleden.

Op 18 februari 1754 overleed Arnolda, de vrouw van Reindert. Zij werd in de Grote Kerk in Harderwijk begraven.

HUWELIJK VAN REINDERT MET JOHANNA ALEIDA WOLFSEN

Reindert hertrouwt op 22 juli 1755 met Johanna Aleida Wolfsen, dochter van Arnold Richard Wolfsen en Johanna van Dompsele. Zij werd op 30 maart 1755 lidmaat van de Grote Kerk. Uit het tweede huwelijk

Het alliantiewapen van De Wolff van Westerroode- Wolfsen boven de deur van Donkerstraat 44

Boven de deur hebben de vroegere eigenaars Reindert Christoffel Willem de Wolff van Westerroode en zijn echtgenote Johanna Aleida Wolfsen bij de verbouwing in 1763 (zie de topgevel) hun alliantiewapen laten aanbrengen. Het wapen van Reindert is een schild met een keper met drie vogels, geplaatst twee boven de keper en een onder. De keper en de vogels zijn rood, het schild zilver. Het wapen van Johanna is een ovaal schild met drie pijlen met aan beide zijden punten. De pijlen zijn rood, het schild zilver. De schildhouders

Echtpaar De Wolff van Westerroode - Wolfsen

van Reindert werden acht kinderen, zes jongens en twee meisjes geboren. Alle kinderen kwamen in Harderwijk op de wereld.

Reindert en zijn echtgenote Johanna kopen op 9 mei 1761 een huis, schuur en hof, langs de beek in de Donkerstraat voor 1482 gulden. Het pand lag tussen de woning van oud-burgemeester Anthony van Westervelt en de weduwe Schrassert.

De Wolff van Westerroode betaalde 4 gulden en 5 stuivers (thans circa € 55) aan verponding (grondbelasting).

Op 21 mei 1762 verzoekt Reindert de magistraat of hij de voorgevel van het huis mag verplaatsen, zodat deze gelijk loopt met die van de burens. Zoals de kuif van de gevel aangeeft heeft dat ook in 1763 plaatsgevonden. De ligger van straatgelden (1767) vermeldt dat Donkerstraat 44 dan 10 vertrekken had en de breedte van het pand 4 roeden was.

WERKZAAMHEDEN VAN REINDERT DE WOLF VAN WESTERROODE EN OVERLIJDEN

Na het overlijden van rentmeester Willem van Holthe van de Gelderse Academie werd Reindert op 19 juni 1752 als opvolger benoemd. Deze benoeming was op uitdrukkelijk verzoek van prinses Anna van Hannover, sinds 22 oktober 1751 de weduwe van Stadhouders Willem IV en toen de regentes ('gouvernante') van de minderjarige stadhouder Willem V.

Vijftientig jaar lang, tot zijn dood, heeft Reindert de jaarrekeningen aan het Academiebestuur voor-

Zegel en handtekening van Reindert Christoffel Willem de Wolff van Westerroode

gelegd. Zijn weduwe Johanna Aleida verzorgde de laatste. Reindert verkrijgt het Groot Burgerschap van Harderwijk op 26 januari 1753. Hij moest hiervoor 100 gulden (thans is dat circa € 1.250) aan de stad betalen.

Op 26 januari 1757 wordt Reindert gekozen tot lid van de magistraat van Harderwijk. Hij volgt de overleden mr. Arnold Pronk op. In de jaren 1759 en 1767 bekleedt hij de functie van burgemeester.

Reindert verkoopt op 3 november 1762 Erve Rutmink, gelegen bij Harderberg. Hij machtigt Baron C.W. van Couvorden, heer van Doornom de verkoop af te handelen.

Op 5 augustus 1766 worden Jan Hendrik Bloemendal en Himen van Bommel, onderschouten van Barneveld, gemachtigd om toezicht te houden en pacht te innen op het land, dat Reindert verpacht aan Wouter Buijtenhuijs en zijn vrouw in de buurtschap Ter Schuur.

De onderschout van het Ambt Voorst, Jan Lubbijrts, wordt op 31 december 1774 door Reindert gemachtigd om de beslaglegging van de ongerede goederen van Rutger Hendriks en zijn vrouw af te handelen.

JOHANNA ALEIDA NA HET OVERLIJDEN VAN REINDERT

Reindert Christoffel Willem de Wolff van Westerroode wordt op 10 juli 1777 te Harderwijk begraven en op 21 juli 1777 in Wilp herbegraven.

Detail grafregister Harderwijk 1777

Op 30 januari 1793 verkocht weduwe Johanna Aleida een tuin gelegen buiten de Luttekepoort in de oude touwbaan tussen de hoven van jonkvrouw Van Westervelt aan de ene zijde en die van de weduwe Walters aan de andere. Zuidwaarts lag de hof van apotheker Huisman. De koper was professor Everhardus Scheidius en zijn echtgenote Gardina Abigail van Beem.

In 1802 machtigde Johanna Aleida de ontvanger van Elburg, H.A. van Wijnen, om een stuk hooiland voor haar te verkopen aan de gebroeders Pop, zonen van Arent Pop.

Op 24 augustus 1807 wordt Johanna Aleida de Wolff van Westerroode-Wolfsen begraven in de Grote Kerk te Harderwijk. Donkerstraat 44 wordt het eigendom van haar zoon Arnold Richard Wolfsen de Wolff van Westerroode, gepensioneerd kapitein.

KINDEREN UIT HET HUWELIJK VAN REINDERT EN JOHANNA ALEIDA

Frederik Christoffel werd geboren op 25 september 1756. Hij werd begraven op 3 mei 1757 in de Grote Kerk te Harderwijk.

FREDERIK CHRISTOFFEL HERMANUS werd geboren op 6 september 1758. Hij overleed op 12 augustus 1854 te Zwartbroek. Het reglement voor de vrijwillige gewapende Burger Compagnieën der stad Harderwijk, die de magistraat op 24 februari 1785 vaststelde, vermeldt de naam van Frederik. Hij is eerste luitenant van een van de twee compagnieën. De Burgerwacht had als doel "Gelijk dezelve in cas (geval) van nood [dat God verhoede] ten minsten bij iedere Compagnie een of twee schepenen zullen schikken om de goede Burgerije als dan met raad en daad te kunnen bijstaan als van ouds". Frederik was getrouwd met Johanne Carolina Klein. Zij was de dochter van Nikolaas Martinus Klein en Maria Catharina Kruijste van Hoezen. Zij overleed op 12 januari 1853 te Barneveld. Frederik was ook luitenant-kolonel in het Bataafse leger. De Barneveldse burgemeester C.A. Nairac (1841-1883) vermeldt in zijn boekje "Nog een oudhoekje der Veluwe" dat Frederik Christoffel Hermanus de Wolff van Westerroode, zijn echtgenote en zijn broer Hendrik Gerard, gepensioneerd majoor, op huize Terschuij woonde. Nairac vindt Frederik een goed landheer. Tevens was hij een bekwaam natuurkundige op het gebied van insecten. Ook gedichten van Latijnse dichters bekoorden Frederik. De keuken en de kelder van huize Terschuij waren volgens Nairac van prima kwaliteit.

JOHANNA THEODORA werd geboren op 22 oktober 1760. Zij werd op 16 maart 1761 begraven in de Grote Kerk te Harderwijk.

GEERTRUIDA ARNOLDA JACOBA werd geboren op 5 mei 1763. Zij was op 19 september 1780 ingeschreven als lidmaat van de Grote Kerk van Harderwijk en trouwde op 7 september 1788 te Hattem met François Augustus van Vlierden. Zijn ouders waren Con-

stantius van Vlierden en Petronella Greve. François overleed op 18 april 1824 te Oene (Epe). Geertruida overleed op 17 mei 1849 te Kampen.

ARNOLD RICHARD WOLFSSEN werd geboren op 27 mei 1764. Hij dient als vaandrig in het regiment van luitenant-generaal Leusden. Op 22 november 1793 laat M.L. van Cooth, medicus te Harderwijk, het stadsbestuur weten dat Arnold wegens ziekte niet naar zijn garnizoen kan terugkeren. Hij schrijft Arnold drie weken verlof voor wegens zwakheid met koorts. In 1807 is hij gepensioneerd kapitein. Hij overleed in 1837.

EVERT ANTONI HENDRIK werd geboren op 21 juni 1767. Hij diende bij de marine als adelborst op het oorlogsschip "De Dolfijn". Hij overleed op 10 april 1784 in Rio de Berbice.

WILLEM PILGROM DIRK is geboren 25 juni 1769. Willem trouwde met Swanida (Zwaantje) Kost, geboren op 28 oktober 1782 te Ommen. Zij was de dochter van Johannes Kost en Johanna Bouwmeester. Zij overleed op 22 juli 1850 te Epe. Het beroep van Willem was commies collecteur van konvoeien en licenties te Meppel. Zijn moeder stond ieder jaar tot haar dood borg voor hem. Na haar dood deed zijn broer Arnold Richard het. Willem overleed op 11 maart 1851 in Epe.

HENDRIK GERHARD werd geboren op 21 augustus 1771. Hij werd op 25 december 1793 in Harderwijk ingeschreven als lidmaat. Hij was eerste luitenant in het leger van majesteit Lodewijk Napoleon, koning van Holland (21 oktober 1807). Op 25 december 1802 vertrok hij naar Nijmegen. Zijn eindrang was majoor. Het bevolkingsregister van Eibergen vermeldt dat hij tot 1830 inwoont bij Maria Elisabeth Huisman, huisvrouw van Martinus van Aken. Hij vertrok toen naar Valburg, waar hij in 1858 overleed.

BRONNEN

- Het Album Studiorum Academiae Gelre-Zutphaniacae 1658-1818.
- Schutte, mr. O., Het album Promotorum van de Academie te Harderwijk, 1980, Walburg Pers. Bouman, H., Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool en hare hoogleraren; grotendeels uit ongedrukte of zeldzame bescheiden, 2 delen, Utrecht, 1844 en 1847.
- Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, locatie Harderwijk.
- Oud Rechtheljk Archief Harderwijk, inv. 155 t/m 157.
- Oud Archief Harderwijk, inv. 28 t/m 32, inv. 38, inv. 526, inv. 623, inv. 1459 t/m 1465, inv. 1764, inv. 1787.
- Nieuw Archief Harderwijk, inv. 2075 en 1819.
- Nairac, mr. C.A., Nog een oudhoekje der Veluwe, 1882, Barneveld, G.W. Boonstra.

Harderwijk had de eerste Open Monumentendag

Op 10 en 11 september 2022 zijn weer de landelijke Open Monumentendagen. Die dagen, waarop door het hele land monumenten worden opgesteld, begonnen in 1987, naar Frans voorbeeld. Al ruim voor die tijd echter, sinds 1979, organiseerde de gemeente Harderwijk dergelijke Open dagen, die toen 'Rehabilitatiedagen' werden genoemd. Ze trokken meteen grote publieke belangstelling en droegen belangrijk bij aan de interesse om zo'n oud pand te gaan bewonen.

De gemeente was al aandeelhouder van de NV Stadsherstel, opgericht in het Nationaal Monumentenjaar 1975, die monumentale panden aankocht om na restauratie weer met winst te kunnen verkopen. Ook andere oude panden echter kreeg de gemeente in bezit, geen monument zijnde. Ook die wilde men opknappen en aangepast aan de eisen van de tijd verkopen. Dat noemde men 'rehabiliteren', in goede staat herstellen. Om aandacht op die verbeterplannen te vestigen organiseerde het gemeentebestuur een persexkursie door een serie woningen aan de Grote Poortstraat en Grote Marktstraat. Sommige al opgeknapt, andere nog vooroorlogs aan-

doend. Enkele eigenaren van al gemoderniseerde huizen in de Grote Marktstraat bleken bereid om de journalisten een inkijkje te geven in hun trotse bezit. Het leverde enthousiaste artikelen op, waarna werd besloten in dit blok een 'open dag' te organiseren. De bedoeling was te laten zien wat 'rehabilitatie'

inhoudt: niet alleen een mooi hersteld geveltje, maar daarachter een prima woning die aan de moderne wooneisen voldoet.

je nemen in de dertien opengestelde woningen. In sommige was de aannemer nog bezig, andere stonden al te koop. En ook nu gaf een aantal bewoners toegang tot hun gerehabiliteerde huis. In de leegstaande kerk en voorheen meubeltoonzaal Geervliet aan de Grote Poortstraat 33 was een informatiecentrum ingericht. Betrokken makelaars, aannemers en architecten lichtten er hun projecten en mogelijkheden toe. De gemeente presenteerde haar stadsvernieuwingsplannen, waarvoor enkele miljoenen waren uitgetrokken.

De bewoners van de Grote Poortstraat en Grote Marktstraat werden vooraf per brief over de Open Dag geïnformeerd. En omdat sommige bewoners zich opnieuw bereid toonden belangstellenden in hun woning te ontvangen, kreeg men er ook twee kaarten bij om voor het raam te plaatsen: 'Welkom' of 'Inkijken toegestaan'. De eerste Open Dag was zo'n succes dat Harderwijk in de navolgende jaren meer van zulke dagen organiseerde, o.a. rond de Vischmarkt en in de omgeving van het Blokhuis.

Bij de latere edities werd om veiligheidsredenen afgezien van het openstellen van bewoonde woningen. Wel gehandhaafd bleef het 'Inkijken toegestaan', waarvoor ook toen bewoners een uitnodigend raambiljet ontvingen. Als tegenprestatie schakelde de gemeente een glazenwassersbedrijf in om aan het einde van de dag de neuzen van de ramen te poetsen.

Dat kreeg een leuk vervolg toen in 1987 in Nederland voor het eerst de landelijke Open Monumentendag werd georganiseerd. Die kreeg veel aandacht in de media. In het Acht Uur-Journaal van die dag was het de monumentenstad Harderwijk die uitgebreid in het zonnetje werd gezet. Inclusief de glazenwasser....

BRON

Schilders nieuws- en advertentieblad, 1979-09-20 en 1979-09-24.

Onlangs heb ik een biografie gelezen over Johannes van den Bosch, de stichter van de Maatschappij van Weldadigheid. Daarin las ik dat Van den Bosch ook nog een belangrijke rol heeft gespeeld bij de vestiging van het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk. Dat heeft mij op het spoor gezet om in meer boeken, die de Nederlandse geschiedenis behandelen, na te gaan welke rol Harderwijk daarin heeft gespeeld. Volledigheid bleek daarbij een te hoog gegrepen doel te zijn.

tekst Hessel Nentjes

Hessel Nentjes heeft als jurist gewerkt bij een organisatie van schoolbesturen. Sinds 2016 is hij gepensioneerd. Nentjes woont in Harderwijk en is onder meer actief als stadsgids. Nentjes heeft eerder in het Vittepraetje een artikel gepubliceerd over de Zuiderzeesteunwet.

Van koloniaal werfdepot tot afsluiting van de Zuiderzee

Harderwijk in de geschiedenisboeken

JOHANNES VAN DEN BOSCH

Van den Bosch is voornamelijk bekend geworden van de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid in 1818. Het doel van de Maatschappij was om in haar 'koloniën' de paupers uit de steden de kans te geven een nieuw bestaan op te bouwen. In de biografie, die in 2019 over Van den Bosch is verschenen¹, staat dat hij ook een belangrijke rol heeft gespeeld bij de vestiging van het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk. Nederland had, na de Franse tijd, in

1814 het latere Nederlands-Indië teruggekregen. Er moest een leger worden gevormd dat in de overzeese gebiedsdelen de orde zou handhaven. Daartoe moest er een instelling komen waar jonge mannen werden geworven en opgeleid voor de dienst in de tropen. Het Ministerie van Oorlog werd belast met de uitwerking van dat plan. Van den Bosch, die in 1814 in dienst van het Ministerie van Oorlog was getreden, was van daaruit betrokken bij de oprichting van een koloniaal werfdepot. Er waren verschillende plaatsen in Nederland die het depot wel wilden, waaronder Harderwijk. Het depot zou werkgelegenheid brengen. Harderwijk had daaraan zeker behoefte. In de Franse tijd waren achtereenvolgens de munt en de universiteit gesloten. Veel werkgelegenheid was daarmee verloren gegaan. Uiteindelijk is door toedoen van Van den Bosch gekozen voor Harderwijk. Dit omdat die plaats goed bereikbaar was. Een andere overweging was dat de

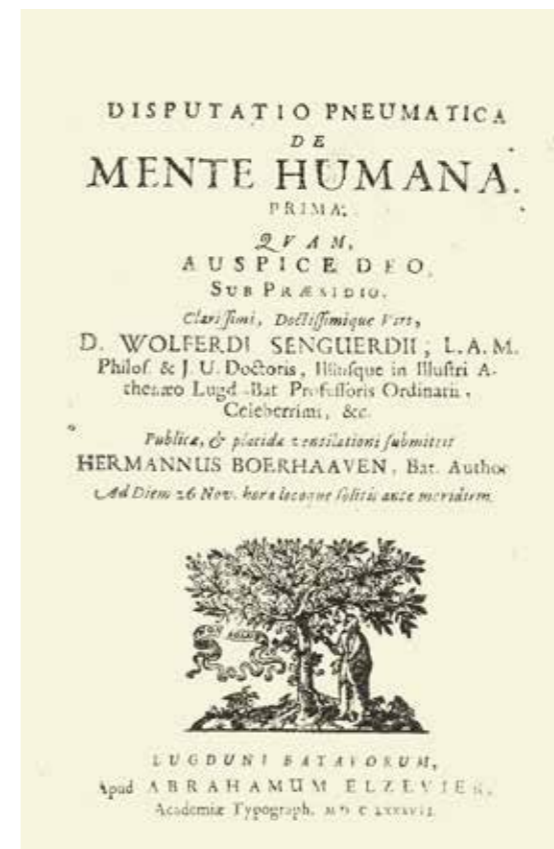
Johannes van den Bosch, drijvende kracht achter de Maatschappij van Weldadigheid, maar ook de man die ervoor zorgde dat het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk werd ondergebracht.

groentes daar overvloedig aanwezig waren en dat het vlees goedkoop was. Er moesten gezonde jonge mannen naar Indië worden gestuurd. Goed voedsel en veel lichaamsbeweging waren daarvoor noodzakelijk. Ronselpraktijken, zoals die ooit gangbaar waren, waren volgens Van den Bosch inmiddels achterhaald. Een en ander heeft erin geresulteerd dat in Harderwijk het Koloniaal Werfdepot werd gevestigd en niet in een andere plaats in Nederland.

HERMAN BOERHAAVE

In het lijvige boekwerk 'Erfaters van onze beschaving' van Jan en Annie Romein² is ook een hoofdstuk gewijd

Herman Boerhaave was arts, anatoom, botanicus, scheikundige en onderzoeker.

aan Herman Boerhaave (1668-1738), een destijds zeer befaamd medicus. Het hoofdstuk maakt melding van de promotie van Boerhaave in 1693 aan de 'tweede-rangs hogeschool' te Harderwijk. Daarvoor is hij vanuit Leiden afgereisd. Het is waarschijnlijk ook de langste reis geweest die Boerhaave ooit heeft gemaakt. Waarom Boerhaave voor zijn promotie speciaal naar Harderwijk is gegaan is nooit opgehelderd.

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Lou de Jong noemt in zijn standaardwerk Harderwijk een aantal keren:

De Duitse bezetter in de persoon van Seyss-Inquart heeft de eerste jaren van de bezetting draagvlak gezocht binnen de Nederlandse samenleving. Na enige tijd bleek alleen de NSB daarvoor in aanmerking te komen. Alle andere politieke groeperingen werden uiteindelijk verboden. In april 1941 was het nog niet zover. Er kon toen nog een organisatie die met de NSB concurreerde, Nationaal Front, van zich doen spreken. De leider van het Nationaal Front, Arnold Meijer, drong er toen bij Seyss-Inquart op aan dat leden van zijn organisatie in vooraanstaande posities zouden worden benoemd.

Er is kort daarna een Nationaal Fronter tot burgemeester van Harderwijk benoemd, de heer H.C. Vos. Hij is het enige lid van deze organisatie die tijdens de oorlog tot burgemeester is benoemd.³ In die zin komt Harderwijk een twijfelachtige eer toe.

Installatie burgemeester H.C.Vos, met ambtsketen, mevr. Vos en raadsleden. Op de voorste rij v.l.n.r. Köster-Henke, H.C. Vos, mevr. I.W. Vos, A. Sonke, B. Arendsen. Fr. Poorter, G. van Meer en T. Schuurkamp (foto: Stadsmuseum Harderwijk).

In 1943 doet Vos in positieve zin van zich spreken. Er waren in dat jaar grootscheepse stakingen die tegen de bezetter gericht waren, de zogenaamde april-meistakingen. Men hoopte daarbij op steun vanuit Londen. Die bleef achterwege. De bezetter trad met zeer harde hand tegen de stakingen op. Er zijn toen mensen standrechtelijk doodgeschoten. Nederlandse instanties, waaronder gemeentes, kregen de opdracht mensen in gijzeling te nemen. Burgemeester Vos heeft toen, samen met de korpschef van de Harderwijker politie H. Kraaijenbrink, het bevel om mensen te arresteren naast zich neergelegd. Zij hebben daarmee hun leven op het spel gezet. Zij kwamen er evenwel met enkele dagen hechtenis van af.⁴ Harderwijk wordt in positieve zin genoemd, wanneer

de hongerwinter van 1944/1945 aan de orde komt. Er trekken dan duizenden mensen, voornamelijk uit het westen van het land, door Nederland op zoek naar voedsel, de zogenaamde 'hongertrekkers'. Op hun doorreis krijgen zij van velen steun. In de Ambachtschool te Harderwijk kunnen dan dikwijls meer dan 700 mensen overnachten.

Bij de Fino-soepfabrieken kunnen dagelijks gemiddeld drieduizend hongertrekkers een liter vermicellisoep krijgen. Van de ochtend tot de late avond staan er lange rijen buiten te wachten. Er is daar ook een medische hulppost ingericht.⁵

De politie-inspecteur Kraaijenbrink, hierboven al genoemd, heeft tijdens de oorlog een dagboek bijgehouden. De Jong verwijst daar een aantal keren naar. Soms citeert hij er letterlijk uit. Zo haalt hij ter illustratie van de anti-Duitse gezindheid van het merendeel van de Nederlandse politie Kraaijenbrinks weergave aan van een Oranjefeest op het politiebureau in Harderwijk op de oudjaarsavond van 1943.⁶

Ook geeft De Jong de beschrijving weer van de bevrijding van Harderwijk op 18 april 1945, zoals door Kraaijenbrink verwoord:

"Huilende, lachende, springende, dol en dwaas doende mensen bestormen de tanks met bloemen en schreeuwen zich schor. Ik zie het en kan het allemaal niet verwerken. Eindelijk, eindelijk de bevrijding! Mijn benen willen opeens niet zo precies meer. God, de bevrijding, de be-vrij-ding!"⁷

Bevrijding van Harderwijk, feestvierende mensen op een Canadese tank voor Hotel Zeezicht op de Boulevard (foto: Stads museum Harderwijk).

EEN MINISTER-PRESIDENT UIT HARDERWIJK

Tot 1905 regeerde er een kabinet onder leiding van Abraham Kuijper. Het resultaat van de Tweede Kamer-verkiezingen, die in dat jaar werden gehouden, bracht de confessionele groeperingen een zware slag toe. Daardoor zou de Kamer zich in meerderheid verzetten tegen de vorming van een kabinet op confessionele grondslag. Een meerderheid anderszins was evenmin te vinden.

Er kwam toen een landelijk weinig bekende liberaal naar voren, Theo de Meester (1851 -1919). Deze werd minister-president van een kabinet dat uiterst zwak bleek te staan. Het kon niet bogen op een meerderheid in de beide Kamers. Het moest daarom zeer voorzichtig manoeuvreren. De pers sprak tot vervelens toe over "een kabinet van kraakporselein". Het kabinet-De Meester heeft geregeerd van 1905 tot 1908.

Theo de Meester, een geboren Harderwijker, schopte het tot minister-president.

Bij slechts weinigen is bekend dat de minister-president het levenslicht gezien heeft gezien in Harderwijk. Zijn familie behoorde tot de hogere kringen van de stad. In 1855 werd de vader van Theo zelfs burgemeester van Harderwijk. Deze had voordien faam verworven door zijn studies van het plaatselijk bestuur en de geschiedenis van Gelderland. Zijn naam leeft in Harderwijk nog voort in een straatnaam. Het gezin De Meester stond model voor de keurige families die destijds in Nederland de dienst uitmaakten.

Zoals ook elders in Nederland bestond er een afstand tussen 'het gewone volk in de armenbanken' en de vrijzinnige elite die de stad bestuurde.

Toen Theo de Meester 12 jaar was stierf zijn vader. Aan de grote staat die het gezin had gevoerd, kwam toen een einde. Het burgemeestersinkomen viel weg. Het gezin kon niet meer tot de hogere kringen worden gerekend. Het gezin is in 1869 min of meer noodgedwongen verhuisd naar een plaats waar de 'armoedeval' van het gezin niet algemeen bekend was.

Harderwijk kan zich erop beroemen dat een man die daar geboren is, het later heeft gebracht tot minister-president.⁸

EIBERT DEN HERDER

Buiten Harderwijk heeft bijna niemand ooit van Eibert den Herder gehoord. Dat is ooit wel anders geweest. De naam van Den Herder (1876- 1950) is onlosmakelijk verbonden met de aanleg van de Afsluitdijk en de latere gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee. Den Herder, een ondernemer uit Harderwijk, heeft zich met alle kracht die in hem was, verzet tegen de aanleg van de Afsluitdijk. Het ging hem daarbij voornamelijk om de visserij die door de Zuiderzeewerken om zeep werd geholpen. Geen onheilsprofetie was Den Herder te extreem. Hij heeft vanaf 1925 veertien brochures geschreven tegen de Zuiderzeewerken. Toen de aanleg van de Afsluitdijk toch door bleek te gaan, heeft hij betoogd dat men in het midden daarvan een opening zou laten. De einden zouden dan met een brug verbonden kunnen worden. De werking van eb en vloed en daarmee de (zoutwater)vis in de Zuiderzee zou daarmee in stand blijven. "Als men een dijk kan aanleggen, kan men ook een brug bouwen."

Den Herder wees op het gevaar dat zou ontstaan bij het breken van de Afsluitdijk, wat volgens hem bij een zware storm zeker een keer zou gebeuren. Een andere onheilsprofetie van hem was dat de Veluwe zou veranderen in een woestijn. Het te vormen IJsselmeer zou, bij gebrek aan voldoende verbinding met de Noordzee, vervuilen.

Toen de Afsluitdijk er eenmaal was, gooide Den Herder de handdoek niet in de ring. Hij betoonde zich een fel tegenstander van de aanleg van de Noordoostpolder. Hij heeft in 1933 zelfs een poging gedaan om in de Tweede Kamer te komen met zijn Zuiderzeepartij. Tegenstanders uit de vissersplaatsen aan het IJsselmeer zouden dan hun krachten politiek kunnen bundelen. Jammer genoeg voor hem kwam zijn partij niet met een lijst uit in Harderwijk. De kandidatenlijst bleek daar niet tijdig ingeleverd te zijn op het stadhuis. Niet duidelijk is geworden of dat niet tijdig inleveren welbewust is geschied. Dit om Den Herder tegen zich-

zelf te beschermen. De partij behaalde onvoldoende stemmen om een zetel te bemachtigen.

Den Herder zou in de jaren tachtig van de vorige eeuw waarschijnlijk een goede actievoerder geweest zijn tegen de drooglegging van de Markerwaard. In zijn boek 'Polderkoorts' beschrijft Emiel Hakkenes de geschiedenis van de Zuiderzeewerken aan de hand van de levens van Cornelis Lely en Eibert den Herder.

SLOT

Harderwijk blijkt een rijke historie te hebben die niet alleen van belang is voor de stad zelf en zijn omgeving. Gebeurtenissen die in Harderwijk hebben plaatsgevonden hebben ook terecht een plaats gevonden in de Nederlandse geschiedenis. Er is geen reden om Harderwijk vast te pinnen op de zin uit een roman van A.M. de Jong: "dit stinkende kleine nest met zijn slechte naam van kolonialenronselarij, gerookte Zuiderzeebokking en bekrompen kleinstedsheid." Gebeurtenissen in Harderwijk hebben mede het Nederland van heden gevormd.

VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

- ¹ Angelie Sens, De kolonieman, pag. 118 e.v.
- ² Jan en Annie Romein, Erflaters van onze beschaving, Nederlandse gestalten uit zes eeuwen, pag. 473 e.v.
- ³ Lou de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 5, pag. 35.
- ⁴ Lou de Jong, deel 6, pag. 802.
- ⁵ Lou de Jong, deel 10B, pag. 256.
- ⁶ Lou de Jong, deel 7, pag. 604.
- ⁷ Lou de Jong, deel 10B, pag. 1102.
- ⁸ Han van der Horst, Onze premiers (1901-2002), pag.16 e.v.
- ⁹ Emiel Hakkenes, Polderkoorts, Hoe de Zuiderzee verdween.
- ¹⁰ A.M de Jong, Frank van Wezels roemruchte jaren, uitgave NBC, pag. 125.

Op zoek naar de historische sensatie

Rudolf Bosch is sinds 1 maart 2021 archivaris van het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe. Hij vindt het tijd worden om zich voor stellen aan de leden van Herderewich. Een interview in het Vittepraetje is daarvoor een mooie gelegenheid.

Als Rudolf begin juli 2022 aanschuift voor dit interview, komt hij uit een vergadering over de nieuwe stadsgeschiedenis Het verhaal van Harderwijk. Als archivaris van het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe (SNWV) is dat voor hem ook een belangrijk onderwerp. Hij is nu 7 jaar werkzaam bij het SNWV, waarvan de laatste anderhalf jaar als archivaris. Al ver vóór zijn werkzaamheden binnen het SNWV, heeft Rudolf zich verdiept in de (economische) geschiedenis van Harderwijk.

In dit interview vertelt hij iets over zichzelf, geeft zijn visie op het beleid van het SNWV en doet voorstellen om vrijwilligers enthousiast te maken voor werkzaamheden in het archief.

LEVENSLIJP

Rudolf Bosch is een Drent, geboren en getogen in Koekange, een dorpje tussen Meppel en Hoogeveen. Hij woont er ook weer sinds 2016 met zijn gezin. Na de middelbare school (VWO) in Hoogeveen gaat hij naar de Universiteit van Groningen en studeert in 2008 af op de sociaaleconomische geschiedenis van de middeleeuwen. Hij heeft geluk als hij ook vrijwel direct daarna kan beginnen met een promotietraject: onder-

zoek naar de middeleeuwse stadsfinanciën van Arnhem en Zutphen. De onderzoeken sluit hij af in 2013. Zijn promotie volgt in 2018 met de verdediging van zijn proefschrift 'Stedelijke macht tussen overvloed en stagnatie', over de ontwikkeling van de stedelijke financiën, de sociaal-politieke structuren en de economie in het hertogdom Gelre tussen 1350 en 1550.

Zijn werkervaring doet Rudolf op met kortlopende projecten bij Archief Eemland in Amersfoort en het Drents archief. Vanaf 2013 is hij een aantal jaren werkzaam bij de Universiteit van Mannheim.

In 2015 wordt Rudolf adjunct-archivaris bij het SNWV. Hij krijgt deze baan, omdat hij kennis heeft van middeleeuwse economische structuren. Hij moet nog wel de master archiefwetenschapper volgen. Dat doet hij aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn eerste grote project bij het Streekarchivariaat heeft overigens niets met geschiedenis te maken, maar alles met organisatie: de renovatie van de archiefbewaarplaats en de herinrichting van de studiezaal in Harderwijk.

Met zijn kennis over de economie in de middeleeuwen is de relatie met de Hanze snel gelegd. Rudolf schrijft in 2018 een artikel over de laatmiddeleeuwse vishandel van

Harderwijk, en hij draagt vanuit het SNWV regelmatig bij aan lezingen tijdens bijeenkomsten en artikelen in bundels van de Hansische Geschichtsverein.

Zoals gezegd: op 1 maart 2021, midden in de coronaperiode, wordt Rudolf, als zijn voorganger Hajo de Roo met pensioen gaat, archivaris van het SNWV.

Naast zijn werk, studie en gezin is Rudolf ook politiek actief. Hij wordt in 2015 gekozen als lid van de Provinciale Staten van Drenthe en is dat nog steeds.

ARCHIEF

Het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe is hét duurzame collectieve archief in de regio, vertelt Rudolf. Hij vertelt verder dat de wettelijke taken van het SNWV in drie onderdelen uiteenvallen. Als eerste dienen de archiefcollecties beheerd te worden, zowel fysiek als digitaal. Dat betekent dat er archiefdepots zijn, waar alle oude en nieuwe archiefstukken onder optimale omstandigheden worden beheerd. Maar daarnaast dient er ook een digitaal systeem te zijn, waarin de archiefstukken zijn opgenomen. Sinds 2020 heeft het SNWV ook een zogenaamd e-Depot, waarin ook digitale documenten van de deelnemende gemeenten, die al grotendeels of zelfs volledig digitaal werken, duurzaam toegankelijk kunnen blijven.

Ten tweede zorgt het archief voor toezicht op en advisering over het informatiebeheer bij de deelnemende gemeenten. Het gaat daarbij niet alleen om oude archieven, maar ook om alles wat er in een archief steeds weer blijkt. Het SNWV heeft een toezichthou-

dende rol waar het gaat om de selectie en vernietiging van gemeentelijke documenten, ondersteunt bij de inrichting van de gemeentelijke informatiesystemen en geeft gevraagd en ongevraagd adviezen over (digitale) archiveringsvraagstukken.

De derde taak van het archief is het beschikbaar stellen van de archiefstukken voor derden. Ook dat weer, zowel digitaal als fysiek. Een mooi voorbeeld van het fysiek beschikbaar stellen zijn de topstukken uit de Harderwijker geschiedenis, die op dit moment in het Stadmuseum op de zolderverdieping zijn te bezichtigen: het stadsrechtprivilege uit 1231, de verlening van de vitte (de handelskolonie in Scandinavië) uit 1316 door de koning van Denemarken en de akte van het Gelderse stedenverbond uit 1343. Bezoekers van het Stadmuseum verbazen zich steeds weer over deze archiefstukken: "Dat die stukken nog gewoon bestaan en dat je ze kunt zien! Meer dan 700 jaar oud! Geweldig!"

De coronaperiode heeft voor het archief positieve en negatieve consequenties gehad. De komst van klanten op de verschillende locaties van het SNWV kon niet plaats vinden. Maar in deze periode is wel tijd geweest voor het op orde brengen van het archief: er is een meerjarenbeleidsplan opgesteld, het collectiebeheer en de vindbaarheid van de archieven via de website is verbeterd en het medewerkersbestand is kwalitatief en kwantitatief op orde gebracht. Er zijn specialisten aangeworven voor specifieke zaken, zoals bijvoorbeeld voor ICT, PR & educatie en collectiebeheer.

VRIJWILLIGERS

Bij veel van de taken van het archief, vooral bij het nader toegankelijk maken van bronnen, kunnen volgens Rudolf Bosch vrijwilligers een grote bijdrage leveren. Ook de vrijwilligers van het Historisch Kenniscentrum Harderwijk kunnen hierbij aansluiten. Het gaat daarbij om het digitaal en dus online beschikbaar maken van informatie. Hieronder volgen een paar voorbeelden, die speciaal gericht zijn op het archiefmateriaal uit Harderwijk:

- Op dit moment wordt de inhoud van de bibliotheek van de Academie van Harderwijk gedigitaliseerd.
- Bevolkingsregisters moeten worden gekoppeld aan de inventarisnummers (de nummers op de dozen in het archief) in de archiefruimte.
- De stadsrekeningen van Harderwijk uit de 16^e eeuw worden op dit moment gedigitaliseerd, maar kunnen daarna digitaal beschikbaar worden gesteld. Via een applicatie op de website kunnen vrijwilligers digitaal meewerken aan het transcriberen van die rekeningen.
- Hierboven zijn archiefstukken genoemd uit de 16^e eeuw, zoals bijvoorbeeld stadsrekeningen, brieven

De oorkonde over de vitte uit 1316 (foto: Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe)

van bodenreizen, aktes. Om die echt goed beschikbaar te stellen dienen ze te worden getranscribeerd naar het huidige Nederlands. Dat zou door vrijwilligers kunnen worden gedaan, maar daar is natuurlijk wel enige studie voor nodig. Die teksten zijn niet eenvoudig te lezen.

- De archieven en oorkonden van het Burgerweeshuis moeten digitaal worden ontsloten.
- Aan de percelen op de kadasterkaart uit 1832 van de binnenstad van Harderwijk kunnen gegevens over bewoners worden gekoppeld.

Als u dit leest en u denkt dat het leuk en zinvol is om daar aan te werken, aarzel dan niet en neem contact op met het SNWV of het Historisch Kenniscentrum Harderwijk.

DE TOEKOMST

Tot slot vertelt Rudolf dat hij graag inhoudelijk werk doet, onderzoek doen vindt hij het leukste.

Hij is geïnteresseerd in de ambtsorganisatie van de Veluwe in de middeleeuwen. Hoe ontstaan ambten, zoals bijvoorbeeld bosmeesters, drosten, rentmeesters, schouten of ambtsjonkers? En wat doen ze en hoe zijn ze georganiseerd? Nog voldoende interessant werk voor in toekomst.

DE HISTORISCHE SENSATIE

Rudolf vertelt over zijn motivatie voor geschiedenis en archiefwerk. Hij noemt dat – in navolging van de bekende historicus Johan Huizinga – de historische sensatie. Hij bedoelt daarmee het eindeloos zoeken in een archief en dat je dan ineens iets vindt. Dat euforische gevoel, dat je doet realiseren dat je heel dicht op een historisch moment zit en dat je vervolgens probeert te begrijpen hoe dat in die periode werd beleefd.

Dat gevoel van “ik ontdek iets” herinnert Rudolf zich uit zijn jeugd, toen hij met lego speelde en, na eindeloos zoeken in zijn lego-doos, dat ene kleine stukje lego vond, waarmee hij zijn creatie kon voltooien.

VOETNOOT BIJ HET ARTIKEL

¹ Het Streekarchivariaat Noordwest Veluwe beheert de archieven van de gemeenten Elburg, Ermelo, Harderwijk, Nunspeet en Oldebroek.

Zomaar een foto?

In het jaarboek van de Historische vereniging Herderewich 2021 heeft John Wetzels een uitmuntend verhaal geschreven over de landverhuizing van Harderwijkers en Hierdenaren naar Amerika tussen 1850 en 1870. Boeiend geschreven, goed gedocumenteerd en uitstekend geformuleerd: kortom alle lof!

Mijn oog viel op een klein en onbeduidend detail. Op pagina 23 van het verhaal stond een foto afgebeeld van een schip met als bijschrift ‘De beurtschippers vervoerden vooral vracht en vee’, dit ter illustratie bij een korte passage over beurtschipperij.

Wie goed naar de foto kijkt, ziet een paar opvallende details. De zeilen van het schip liggen er nogal verfromfaaid bij en zijn niet, zoals gebruikelijk, netjes opgedoekt aan de giek. Vreemd is ook dat de roef op het achterschip ontbreekt. De roef was het krappe onderkomen voor de schipper en zijn gezin waar zij leefden, aten en sliepen. Al met al maakt het schip een nogal onttakelde indruk. Als je nog eens scherp naar de foto kijkt, ontwaart je het naambord waarop ‘Noordster Rotterdam K. Spithorst’ staat geschilderd, oftewel de naam van het schip, de plaats waar het staat ingeschreven en de eigenaar/schipper van de schuit. En dat maakt in één keer duidelijk dat het niet om zomaar een foto van een willekeurig vrachtschip gaat.

WATERSNOOD 1916

In de nacht van 13 op 14 januari 1916 werd Nederland getroffen door een grote watersnood. Een storm uit het Zuidwesten had het water naar het noordelijk deel van de Noordzee gedreven en toen de wind naar het Noordwesten draaide, werd, in combinatie met springtij, een enorme hoeveelheid water de Zuiderzee ingestuwd. Tientallen mensen verdronken, delen van de aan de Zuiderzee grenzende provincies stonden onder water en er was veel schade. Ook Harderwijk had veel te verduren, de stad stond bijna voor de helft onder water maar gelukkig verdronk er niemand.

SCHIP IN NOOD

Vanaf de Kiekmure had men op de ochtend van 14 januari, toen het licht werd, gezien dat er een vrachtschip een eindweegs voor Harderwijk in grote problemen verkeerde. Naar later bleek ging

tekst Robert Oosterhof

Robert Oosterhof doet onderzoek naar de geschiedenis van de visserij en de botters. Hij is redacteur van Tagrijn, het blad van de Vereniging Botterbehoud.

het om de ‘Noordster’, een tjalk, die met een lading aardappelmeel onderweg was van Groningen naar Rotterdam. Aan boord waren schipper Klaas Spithorst, zijn vrouw en vijf kinderen, alsmede een loods, die waarschijnlijk vooral ook als knecht fungeerde.

Het schip maakte fors water en de opvarenden hadden zich voorshands in veiligheid gebracht in de mast, waar de schipper van enkele planken een provisorische stelling had gemaakt. Op de foto is deze stelling nog te zien. Maar te vrezen viel dat het gezin het in de kou en het overkomend water niet lang zou kunnen volhouden. Een tweetal Harderwijker botters maakte aanstalten een reddingspoging te ondernemen. Het ging om de HK 90 van J.M. van Meer, bijgenaamde de Ketelapper, en de HK 46 van Klaas Foppen, Klaas van Scherp. Beide botters behoorden tot de grootste schepen van de Harderwijker vloot. Zoals gebruikelijk bij reddingspogingen kwam er een uitgebreide bemanning van een tiental ervaren vissers aan boord. Veel mankracht was noodzakelijk om lijnen over te krijgen, dreggen uit te brengen, pompen te bedienen en de drenkelingen aan boord te krijgen. Aangezien de wind recht op de haveningang stond was het onmogelijk naar buiten te zeilen en over een motor beschikte men in 1916 nog niet. Het enige alternatief was over één van de strekdammen, die de havengeul markeerden, heen te varen.

Die strekdammen stonden door de hoge vloed onder water maar of dat genoeg was? Naar verluud schuurde de kiel van de botters bij deze manoeuvre over de strekdam maar het liep goed af. Had het onderwaterschip van de botters de stenen van de strekdam vol geraakt dan waren de schepen ongetwijfeld zwaar beschadigd en lek geslagen en was de bemanning in grote problemen geraakt.

Het gelukte de HK 90, die als eerste de haven had weten te verlaten, bij de ‘Noordster’ te komen en de opvarenden, die uren lang in angst en spanning hadden verkeerd en de dood in de ogen hadden gezien, te redden.

Eenmaal aan de wal werden de schipbreukelingen gastvrij opgevangen in het koffiehuis van A. Velthuis, het latere ‘Ijsselmeer’.

De bemanning van de HK 90 bestond uit: schipper Andries Jansen, Albert Velthuis, Maas Bruinink, Jacob Hannesen, Willem Petersen, Herman van Schie, Harmen Mons, Willem Bruinink, Jan Karsen, Hendrik van Meer en Peter Jan Bruinink. In een plechtige bijeenkomst ten stadhuize werden de koene redders enige tijd later geëerd. Zij kregen een reddingsmedaille van de Noorden Zuid-Hollandsche Reddingsmaatschappij uitgereikt en werden toegesproken door Burgemeester Kempers. Op de medaille stond de tekst: Hulde aan..... (naam van de redder) redding 14 januari 1916 HK 90.

Begin februari 1916 werd de ‘Noordster’ gelicht en naar de wal gesleept. Dat zal het moment zijn geweest waarop de bewuste foto van het onttakelde schip is gemaakt.

Schipper Spithorst en zijn gezin hadden het er gelukkig levend afgebracht maar hun schip, hun broodwinning en onderkomen, was zwaar beschadigd.

Blijkbaar was het schip niet verzekerd, veel schippers konden dat niet betalen, maar gelukkig werd door inspanning van de Plaatselijke Watersnood-Commissie van Harderwijk geld bijeengebracht.

Schipper Spithorst kreeg fl. 485 overhandigd en schreef: “Mijn hart is zoo vol van dankbaarheid en blijdschap dat ik geen woorden heb deze te uiten.”

Verborgen stadsmuur wordt op Havendam zichtbaar gemaakt

Led-verlichting zet 'glazen muur' 's avonds in de spotlights

In Harderwijk zijn in 2020 en 2021 bij opgravingen op de kop van de Havendam de resten van een dwangburcht en een stadspoort tevoorschijn gekomen. Ook werd het ondergrondse deel van de vroegere stadsmuur op die plek blootgelegd. Vooral die muur zag er puntgaaf uit. Maar al tijdens het graven wisten de archeologen dat al dit moois straks weer uit het zicht zou verdwijnen. Of toch niet? Met een innovatieve markering wordt de aandacht gevestigd op datgene wat er direct onder de straatstenen verborgen ligt.

Na de herinrichting van de Boulevard was de Havendam aan de beurt. De straat langs de stadshaven moest dezelfde uitstraling krijgen, de hele straat ging overhoop. Die klus bood kansen en Pimm Terhorst van het ontwerp bureau Ruimteverhaal speelde daar handig op in. Hij bedacht een manier om de 'loop' van de (voormalige) stadsmuur weer zichtbaar te maken. In het wegdek worden de contouren letterlijk uitgelicht met behulp van een dubbele, dynamische LED-linie. Tussen de twee lijnen liggen stenen in een afwijkende kleur en structuur, met een grijze voeg; zij symboliseren de opbouw van de vroegere stadsmuur. De markering loopt vanaf het stadskantoor naar de Kiekmure, op de kop van de Havendam.

Het mooie van dit ontwerp is dat bezoekers overdag op 'de stadsmuur' kunnen wandelen. 's Avonds worden de contouren verlicht. De kleur van die verlichting wordt op afstand geregeld. Belangrijkste doel: de uitstraling van Harderwijk als Vestingstad versterken. Het was de fractie van D66 die in 2019 met het idee kwam om de stadsmuur weer zichtbaar te maken, op plekken waar deze ooit is afgebroken. Een meerderheid van de gemeenteraad vond het een uitstekend idee en er werd budget vrijgemaakt voor de ideeën van Terhorst. De markering in het wegdek is overigens nog niet alles. Ter hoogte van de Kiekmure is namelijk een nieuw stukje 'stadsmuur' gerealiseerd. De onderste lagen zijn

De artist's impression van hoe het er op de Havendam uitziet. (Foto: ontwerp bureau Ruimteverhaal)

tekst **Jan Ruijne**

Jan Ruijne is journalist en historicus. Hij maakt deel uit van de redactie van het Vittepraetje.

gebouwd van glazen (bak)stenen. Daar bovenop prijken rode kloostermoppen. Het zijn dezelfde stenen die gebruikt zijn in de nabijgelegen Kiekmure. Het geheel vormt een 'zwevend stukje stadsmuur', dat gebruikt kan worden als zitelement. Inwoners en toeristen kunnen hier eventjes rusten en de historische omgeving op zich in laten werken. Terhorst: "Ook in dit element komt nog verlichting, dat maakt de beleving straks compleet."

Nu de werkzaamheden op de Havendam bijna zijn afgerond is het tijd om verder te kijken. Het concept glazen stadsmuur kan namelijk ook op andere locaties worden ingezet. Terhorst: "Aan de waterkant is de middeleeuwse stadsmuur redelijk intact, maar aan de landzijde ontbreken er nog meerdere stukken, bijvoorbeeld ter hoogte van de Plantage en de Waltorenstraat. Ook op deze locaties is het concept glazen stadsmuur goed toe te passen." Of dit inderdaad gaat gebeuren en op welke termijn is nu niet te zeggen.

In het Stadsmuseum was tot 21 augustus de gratis expositie 'Lang leve de stadsmuur' te zien. In het najaar hoopt Terhorst ook de stadsgidsen van het Rondeel en het Stadsgilde bij te praten over het nieuwste stukje stadsmuur.

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

<p>Gert van Lunteren Assurantiën BV Stationsplein 126 3844 KR Harderwijk 0341-421921 www.gertvanlunteren.nl</p>	<p>Wim Buitenhuis</p>	<p>BRANDT MAKELAARS Aankoop & verkoop Verkeersweg 5 3842 LD Harderwijk (0341) 41 64 26</p>	<p>leef eenmerkmetleef.nl gewoonton.nl</p>
<p>furniture, Chinese and Japanese porcelain, copper, clocks, paintings DOORNHOF ANTIQUAIRS Schapenhoek 7,12-14 3841 BM Harderwijk Tel. +31 341-42 10 15</p>	<p>Lid van Atletiek en WBO Harderwijkse Gemeente Nederland Manolo Berrenchina Trainer Nordic Walking Scheidiuslaan 44 3843 CT Harderwijk 0341 - 421308</p>	<p>Nobelstraat 28 3846 CG Harderwijk (0341) 41 76 17</p>	<p>Bos en Vrijhof AANNEMERSBEDRIJF Snippendalseweg 8 Hierden (0341) 41 35 32</p>
<p>CATERING VANDENBERG Het concept voor elk feest! Marconistraat 1 3846 AR Harderwijk (0341) 46 04 04</p>	<p>esj vastgoedonderhoud Lorentzstraat 5e 3846 AV Harderwijk (0341) 46 01 75</p>	<p>DRIES van den BERG Stephensonstraat 2, Harderwijk (0341) 42 37 23</p>	<p>Jan E. Mons Vrijwillig OVB-ambassadeur Pruis contactgegevens 0341 42 04 20</p>
<p>Meeuwisse Travel reiscreaties wereld aan reizen vanuit huis Email: meeuwissetravel@reiscreaties.nl Telefoon: 06 55 33 13 37 Website: meeuwissetravel.reiscreaties.nl</p>	<p>UNIT4 BEDRIJFS SOFTWARE</p>	<p>kern notariissen 0341 - 41 71 14 info@kernnotariissen.nl Minderbroederslaan 1 Harderwijk</p>	<p>STICHTING HERBOUW LUTTEKEPOORT</p>
<p>AEQUATOR groen & ruimte Nobelstraat 3 3846 Harderwijk 088 - 4262422</p>	<p>F3 STUDIO FOTOGRAFIE RECLAME Ceintuurbaan 2, 130B, 3847 LG Harderwijk 0341-430222 06-22558692 info@frstudio.nl</p>	<p>Sennema TAXATIE EXPERTISE De Wittenhagen 1-3 3843 GE Harderwijk T 0341 - 43 01 10 E info@sennema.com</p>	<p>via communio Marketing&Communicatie Rabbistraat 5-3 3841 CR Harderwijk +31 341 451 147 / +31 653 881 999 www.viacommunio.com viacommunio@outlook.com</p>
		<p>WEGERIF sinds 1860 Smeepoortstraat 38 3841 EJ Harderwijk 0341 - 412128</p>	<p>VAN DER HOEK MAKELAARDIJ Hogeweg 2 3841 KV Harderwijk 0341 - 412241</p>

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Word voor minimaal € 19,50 lid van Herderewich.

- Een lidmaatschap loopt per kalenderjaar.
- De minimale bijdrage voor het lidmaatschap is € 19,50, te voldoen voor 1 mei van het lopende jaar.
- Leden ontvangen 4 x per jaar het Vittepraetje. Als iemand zich halverwege het jaar aanmeldt, ontvangt hij/zij ook de eerder verschenen Vittepraetjes van dat jaar.
- Leden die niet in Harderwijk wonen en het Vittepraetje per post willen ontvangen, betalen voor de portokosten; deze worden jaarlijks vastgesteld.
- Wanneer iemand zich na 15 november aanmeldt, gaat zijn/haar lidmaatschap het volgende jaar in. Hij/zij ontvangt in december het laatste Vittepraetje van het lopende jaar.
- Alleen een persoon kan lid zijn van de vereniging. Een lidmaatschap op adres is niet mogelijk.

Zie verder www.herderewich.nl

*Het straatprofiel van kloostermoppen met grijze voeg.
Deze structuur symboliseert de stadsmuur.*

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.